

УДК 378.091.12:36-051 (0.45)

Архипова С. П.

Завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького,
доктор пед. наук, професор,
e-mail: s.arhipova@cdu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті здійснена спроба проаналізувати основні наукові погляди на ключові компетенції, які будуть максимально затребувані в найближчому майбутньому. З'ясовано, що у більшості робіт розглядалися спільні проблеми формування ключових компетенцій, проблеми вдосконалення окремих компонентів ключових компетенцій, велика кількість із них присвячена формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців різних галузей. Акцентовано увагу на необхідності побудови професійної підготовки на засадах компетентнісного підходу.

На основі аналізу наукового доробку вчених та виходячи з реалій і потреб вітчизняної соціальної сфери, враховуючи зміст і структуру соціально-педагогічної діяльності, її складність, багатоаспектність, поліфункціональність схарактеризуємо ключові компетенції фахівців соціальної сфери: соціальна, міжкультурна, комунікативна, соціально-інформаційна, когнітивна (персональна) та розроблено модель їх формування в процесі професійної підготовки.

Ключові слова: компетентність, компетенції, ключові компетенції, компетентнісний підхід, соціальні ролі, соціально-педагогічна діяльність, функції, що детермінують формування ключових компетенцій майбутніх фахівців соціальної сфери, модель формування ключових компетенцій фахівців соціальної сфери.

Актуальність проблеми дослідження. Світова спільнота вступила в нову епоху розвитку людства – епоху постіндустріального суспільства. Цей період називають «інформаційним суспільством», «суспільством знань» з огляду на ту роль, яку в ній відіграють знання і інформація, а також «суспільством послуг», оскільки в цьому суспільстві пріоритет віддається професіям, що дають можливість реалізувати себе поза матеріальним виробництвом. Тому в умовах сьогодення соціальна робота стає невід'ємною частиною держави і суспільства.

Закон України «Про Освіту», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., Стратегія сталого розвитку «Україна–2020» (2015) та інші державні нормативні документи спрямовують вищу освіту на забезпечення фундаментальної наукової та професійної практичної підготовки сучасного фахівця, здобуття громадянами країни освітніх ступенів відповідно до їх здібностей та інтересів, а також підготовки освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання [1; 2; 3].

Однією з провідних тенденцій світового розвитку останнього десятиліття стає глобалізація, яка торкнулася не лише політики, економіки, а й освіти. Зміни, які відбуваються останнім часом нині набули загально цивілізаційного значення. Вони безупинні, постійні, стрімкі і характеризуються тенденцією до прискорення; стосуються всієї планети і практично всіх галузей і умов діяльності і життя, як окремої людини, так і суспільства в цілому. Зазначені зміни диктують необхідність формування особистості, яка вміє жити в умовах невизначеності, особистості творчої відповідальної, активної, творчо мислячої, здатної самостійно визначати й вирішувати багатоаспектні завдання в нестандартних життєвих і професійних ситуаціях.

Як зазначає академік О. Новиков у своїй книзі «Постиндустриальное образование», нині «нестабільність стає атрибутом часу» [4].

Процеси глобалізації призвели до виникнення і розвитку світового ринку професій. Щоб зайняти на ньому гідне місце, вища школа крім традиційних завдань, звертається до підготовки фахівців нового покоління. Як зазначено у Брюгському комюніке про зміцнення європейського співробітництва у сфері професійної освіти й навчання на період 2011 – 2020 років, нині необхідно надати випускникові змогу опанувати знання, уміння та навички, які є не лише професійними, а й важливими для успішної життєдіяльності [5].

Отже, сучасному суспільству потрібен фахівець, який не чекатиме інструкцій, а вступить у життя з уже сформованим творчим, проектно-конструктивним і духовно-особистісним досвідом, а для цього система освіти повинна формувати таку якість, як професійний універсалізм – здатність змінювати сфери і способи діяльності. Водночас ці стратегічні напрями сучасної освіти диктують необхідність окреслення нових завдань щодо формування ключових компетенцій XXI століття майбутніх фахівців соціальної сфери, діяльність яких є джерелом оптимізації соціального функціонування суспільства і окремих його членів, що актуалізує її у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасному підходу до визначення компетентності присвячені дослідження низки науковців, а саме: І. Агапова, С. Бондара, В. Болотова, І. Єрмакова, О. Овчарука, О. Пометуна, О. Локшина, О. Савченка, В. Серікова, С. Трубачової, І. Родигіної, Г. Фреймана, А. Хуторського, В. Циби, С. Шишова та ін. Значний інтерес викликають результати, отримані зарубіжними авторами (Дж. Берч, Ш. Дери, Дж. Каллаган, Р. Кантер, А. Кларк, Дж. Равен, Н. Хомський, Х.-Г. Хофман, Д. Шон, Ерпенбек, Bachman, Flanagar, Goodlad, Fraley, T. G. Roos, Steinberg).

Різні аспекти проблеми формування ключових компетентностей (компетенцій) майбутнього фахівця досліджували І. Борець (формування ключових компетентностей майбутніх фахівців із транспортних систем авіаційної галузі в процесі професійної підготовки), І. Зимня (ключові компетентності як результативно-цільова основа компетентнісного підходу в освіті), С. Кравець (ключові компетентності в професійному становленні фахівців ресторанного сервісу), А. Хуторський (ключові компетенції як компонент особистісно орієнтованої парадигми освіти) та ін. Дослідження, що розкривають різні види компетенцій (комунікативної, інформаційної, лінгвістичної, технологічної та ін.), висвітлені в роботах С. Гільманшіної, О. Кутькіної, О. Остроумової, Н. Ражіної та ін. Дослідження, присвячені проблемі ключових компетенцій, відображені в роботах О. Бобієнко, І. Завадської, О. Ісаєвої, Е. Максимової, О. Черепанової та ін. Формування професійної компетентності фахівців розглядалося в дослідженнях В. Буданова, С. Володіна, Г. Гектіна, М. Денисової, С. Нікітіна, В. Н. Новикова, А. Сорокіної, і ін.; підходи до формування соціальних компетенцій в навчальному процесі при підготовці фахівців соціальної сфери представлені у роботах А. Ярошенко, Ю. Бузікевич; професійної компетентності соціальних працівників – у роботах В. Дударьова, Н. Майстук; педагогічної компетентності фахівців соціальної сфери – О. Міршук; інформаційної та інформаційно-комунікаційної – В. Березан, Л. Кравченко.

У представлених роботах розглядалися спільні проблеми формування ключових компетенцій, проблеми вдосконалення окремих компонентів ключових компетенцій, велика кількість робіт присвячено формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців різних галузей. Але досліджень, спрямованих на виявлення значення ключових компетенцій з урахуванням специфіки діяльності майбутнього фахівця соціальної сфери не проводилося.

Мета статті – на основі аналізу наукового доробку вчених схарактеризувати основні групи ключових компетенцій фахівців соціальної сфери та розробити модель їх формування в процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. При обґрунтуванні основних груп ключових компетенцій фахівців соціальної сфери та розробці моделі їх формування ми спиралась на сучасні наукові уявлення зарубіжних та вітчизняних філософів, соціологів, психологів, педагогів, акмеологів про основні закономірності формування особистості у системі неперервної освіти; діалектичні положення про цілісність, усебічний зв'язок і зумовленість явищ реального світу, про діяльність та творчу сутність особистості; взаємозв'язок і взаємодію різних підходів та принципів загальнонаукової й конкретно-наукової методології в розв'язанні проблеми формування ключових компетенцій. Свої міркування ми погоджували з концепцією компетентнісного підходу в освіті, яка розкриває структуру, сутність, зміст і результат сучасної професійної освіти (В. Байденко, В. Болотов, Е. Зеєр, І. Зимня, А. Тряпичина, А. Хуторський, Л. Черепанова, В. Шадраков та ін.) та теоретичними основами професійної підготовки фахівців соціальної сфери (О. Беспалько, В. Бочарова, Р. Вайнола, Л. Завацька, І. Зверева, І. Зимня, А. Капська, О. Карпенко, І. Козубовська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, Н. Олексюк, В. Поліщук, Ж. Петрочко, С. Харченко, О. Холостова та ін.).

Соціально-економічні, політичні зміни, що відбуваються нині в Україні в усіх сферах суспільного буття, зумовлюють необхідність нових підходів і шляхів вирішення проблем професійної підготовки сучасного фахівця. У цьому контексті особливої актуальності набувають професії соціальної сфери, зокрема, соціального педагога і соціального працівника. Соціальні педагоги та соціальні працівники це фахівці, які мають підготовку певного ступеня (бакалавр, магістр) для здійснення соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на вирішення завдань соціального виховання та позитивної соціалізації, соціального захисту та соціальної допомоги [6].

На сьогодні соціально-педагогічна діяльність є різновидом трудової діяльності і розкривається в соціальній адаптації, профілактиці, реабілітації, корекції, соціально-культурній анімації певних вікових, соціальних груп і конкретних особистостей, у системному вивченні індивідуальних особливостей клієнтів, установленні контактів і взаємодії з ними, в управлінні процесом самореалізації особистості, опіці, посередництві та підтримці особистості у кризових ситуаціях тощо. У залежності від кваліфікації, люди цієї професії потребують якісної теоретичної і практичної підготовки [6].

З'ясовано, що діяльність фахівців соціальної сфери, зокрема, соціальних педагогів і соціальних працівників є багатоаспектною й поліфункціональною, спрямована на розв'язання широкого спектру соціальних, змістових, процесуальних, особистісних завдань (організація та реалізація процесу навчання; консультування з питань соціального захисту, правової й адміністративної допомоги, психолого-педагогічна корекція тощо; надання соціально-педагогічної допомоги, організація, координація, забезпечення, підтримка, виконання організаційно-управлінських функцій у середовищі дорослих людей тощо), що своєю чергою підтверджує різноманітність ролей соціального педагога й соціального працівника (експерт, організатор, консультант, фасилітатор, посередник, тренер, тьютор, модератор). Проблема професійної підготовки фахівців соціальної сфери до виконання соціальних ролей в практичній діяльності є однією з пріоритетних у сучасній соціально – педагогічній практиці.

Цими та іншими факторами зумовлена необхідність підготовки фахівців соціальної сфери нового типу, здатних легко адаптуватися до змін; яким притаманна професійна самостійність, здатність до професійного росту, комунікативна культура, вміння ставити цілі та аналізувати результати, відповідальність за якість праці.

Саме тому наш інтерес перш за все був спрямований на вивчення ключових компетенцій, які знадобляться соціальним працівникам і соціальним педагогам в найближчі 10-15 років. В умовах сьогодення підхід до підготовки сучасного фахівця на основі компетенцій є найбільш перспективним. Він дозволяє стратегічно бачити картину, забезпечувати високу гнучкість. Рівень розвитку ключових компетенцій буде визначати конкурентоспроможність фахівця на ринку праці.

Аналіз наукових джерел та практичного досвіду засвідчує, що модернізація професійної освіти здійснювалася завжди. Як саме здійснювалася модернізація залежало від здатності системи освіти до змін, підходом до постановки цілей, відбору змісту, організації освітнього процесу, оцінки досягнутих результатів. Внесення змін до навчальних програм та доповнення навчальних планів новими предметами були та подекуди й залишаються самими простими і досить поширеними способами вищої школи відреагувати на зміни в суспільстві. Але ці способи орієнтовані на екстенсивний розвиток вищої школи, на збільшення обсягу матеріалу. Нині вони не спрацьовують, хоча б через обмеженість ресурсів навчального часу.

Ми поділяємо точку зору одного з найбільших теоретиків та практиків освіти, американського вченого М. Ноулза, про те що головним завданням сьогодення, стало «виробництво компетентних людей – таких людей, які були б здатні застосовувати свої знання в умовах, що змінюються, і чия основна компетенція полягала б в умінні включитися в постійне самонавчання впродовж усього свого життя» [7]. Тобто у процесі навчання варто створювати такі умови, які б мотивували майбутнього фахівця до саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації та навчали не боятися вирішувати завдання різного характеру і різного ступеня складності. А це передбачає інший, більш продуктивний шлях модернізації освіти, який полягає у зміні характеру зв'язків і відносин між навчальними дисциплінами, а також між теоретичною і практичною підготовкою.

Компетентнісний підхід реалізується в багатьох країнах на рівні національних освітніх стандартів. Системи професійної освіти більшості розвинених країн, як відзначають дослідники, при всьому їхньому культурно-національному розмаїтті та специфіці економічного розвитку об'єднують дві спільні довгострокові тенденції: 1) перехід до професійних стандартів, заснованих на результатах діяльності; 2) системний опис кваліфікацій в термінах професійних компетенцій [8].

Більшість дослідників, які вивчають природу компетенції, звертають увагу на її багатосторонній, різноплановий і системний характер. Проблема відбору ключових (універсальних) компетенцій є однією з центральних для оновлення змісту освіти.

У матеріалах Болонського процесу підкреслюється, що використання термінів «компетентність» або «компетенція» для визначення цільових установок вищої освіти знаменує зрушення від переважно академічних норм оцінювання до комплексної оцінки професійної і соціальної підготовленості випускників вищих навчальних закладів. Оскільки традиційна орієнтація професійної освіти на підготовку фахівців не може забезпечити готовності до вільного вибору, індивідуального інтелектуального зусилля і самостійної, компетентної і відповідальної дії в сучасному професійному і життєвому просторі, тому виникає проблема побудови професійної підготовки на засадах компетентнісного підходу. Ми поділяємо точку зору дослідників, що перехід до більш цілісної моделі освіти, де ключовими орієнтирами є досвід, компетентність, суб'єктність, передбачає не заміну однієї моделі іншою, а постійне співіснування двох парадигм – знаннево-предметної і культурно-компетентнісної.

У науковій літературі даної проблематики важливим і актуальним залишається питання про співвідношення понять «компетентність» і «компетенція».

Поняття «компетенція» і «компетентність» відрізняються від традиційних понять «знання, уміння, навички». Відмінність поняття «компетенція» полягає в тому,

що вона передбачає взаємопов'язані якості особистості (знання, уміння, навички + способи діяльності) по відношенню до певного кола предметів, а також спрямованість особистості (мотивацію, ціннісні орієнтири), гнучкість мислення, самостійність, вольові якості.

Як свідчить категорійний аналіз, компетенція є похідним поняттям від компетентності і розглядається як результат навчання та саморозвитку людини, який об'єктивується у знаннях, уміннях, навичках, досвіді, цінностях. Компетентність є здатністю використовувати певні компетенції у конкретних життєвих ситуаціях, в тому числі і соціально-педагогічних, якщо мова йде про фахову підготовку майбутніх фахівців соціальної сфери [9].

Проблема виділення ключових компетенцій є загальною для наукової і педагогічної спільноти і виступає предметом обговорення на багатьох симпозиумах і семінарах. Сьогодні прийнято вважати, що «компетенція» виступає основним інструментом модернізації змісту освіти, оскільки об'єднує в собі інтелектуальну і навикові складові результату освіти, інтегрує вміння і знання, які стосуються різних сфер професійної діяльності. У плані підготовки до життя в постійно мінливому соціумі легко зрозуміти, з якої причини бажано віддавати перевагу розвитку компетенцій «широкого спектра», здатних проявити себе в самих різних ситуаціях і умовах.

Для підготовки сучасних фахівців соціальної сфери, при розробці стандартів та освітніх програм, в першу чергу, необхідно чітко прописувати перелік компетентностей випускника (інтегральні, загальні, спеціальні (фахові, предметні), необхідних для здобуття відповідного ступеня вищої освіти та чим будуть характеризуватися їхні професійні компетенції, з яких структурних компонентів вони будуть складатися відповідно до видів професійної діяльності (наприклад, соціально-педагогічна, організаційно-управлінська, науково-дослідницька, проектна). Це дозволить коректно оцінювати якість освіти, відповідність отриманих знань паспорту спеціальності, можливостей студентів у майбутньому виконувати професійні обов'язки та їх конкурентну спроможність на ринку праці.

Реалізація компетентнісного підходу в системі вищої освіти пов'язана з низкою проблем. Це перш за все стосується розробки переліку компетенцій, їх формування в освітньому процесі та оцінювання. В даний час експерименти по формуванню компетенцій XXI століття активно розвиваються в різних країнах. Не дивно, що сьогодні у центрі уваги в усьому світі стоїть питання про новий зміст освіти. Під егідою Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР/ОЕСД) стартувала міжнародна міждисциплінарна програма «Визначення і вибір компетенцій: теоретичні та концептуальні засади» (2005) (Definition and selection of competencies: theoretical and conceptual foundations – DeSeCo), яка до «компетенцій XXI століття» відносять – когнітивні, соціально-емоційні і цифрові.

Рада Європи серед груп ключових компетенцій назвала пізнавальні компетенції; соціальні компетенції; комунікативні компетенції; інформаційні компетенції; персональні компетенції [10]. До переліку основних ключових компетенцій за А. Хуторським входять: ціннісно-сміслова, загальнокультурна, навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова, особистісна компетенція [11]. У статті І. Зимньої було виділено «три основні групи компетентностей»: компетентності, які відносяться до самого себе, як особистості та суб'єкту життєдіяльності; компетентності, що стосуються взаємодії з іншими людьми; компетентності, які стосуються діяльності людини [12]. Російські науковці Р. Гильмеева, Л. Волович, Л. П. Тихонова та ін. за висновками фундаментальних і прикладних досліджень лабораторії педагогічної освіти та гуманітарної підготовки виділяють такі групи ключових компетенцій: соціальні, загальнокультурні,

комунікативні і кар'єрні, що створюють основу при підготовці фахівців у контексті Болонських домовленостей [13].

Аналіз наукового доробку вчених із даної проблеми переконує, що дослідники з різних країн не тільки вивчають компетенції, виділяючи від 3-х до 37 (Дж. Равен) видів, а й будують навчання, розглядаючи формування компетенцій як кінцевий результат процесу освіти (Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Петровська). Для різних видів діяльності дослідники виділяють різні групи компетенцій.

На думку вітчизняних вчених М. Євтуха, Н. Кічук, О. Овчарук, О. Пометун, виходячи з освітніх традицій та соціокультурного контексту українського суспільства, доцільно ключові компетенції відбирати відповідно до сфер суспільного життя, в якій особистість збирається реалізувати себе чи здійснює свою діяльність.

Проаналізувавши роботи вітчизняних і закордонних науковців [8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17 та ін.] і взявши при цьому за основу ключові компетенції затверджені Радою Європи [10] та виходячи з реалій і потреб вітчизняної соціальної сфери, враховуючи зміст і структуру соціально-педагогічної діяльності, її складність, багатоаспектність, поліфункціональність схарактеризуємо ключові компетенції фахівців соціальної сфери: соціальна, міжкультурна, комунікативна, соціально-інформаційна, когнітивна (персональна).

Соціальна компетенція – знання про соціальні інститути і структури, їхніх представників у суспільстві; здатність взяти на себе відповідальність за прийняття та реалізацію рішень соціального захисту населення; готовність до ефективного застосування психолого-педагогічних знань для вирішення завдань національного, суспільного та особистісного розвитку, проблем соціального благополуччя; міжособистісна орієнтація, здатність працювати з різними людьми та в команді; уявлення про різноманітність соціальних ролей і способів взаємодії; готовність до інноваційної діяльності в соціальній сфері; здатність поєднувати особисті інтереси з потребами клієнта та суспільного життя; соціальна мобільність.

Міжкультурна компетенція – здатність до поєднання глобального, національного та регіонального в розвитку соціальної сфери; здатність толерантного ставлення до різних етнокультур і релігій; вміння створювати атмосферу розуміння і пошани один одного людьми різних національностей; володіння складними комунікативними навичками та вміннями формування адекватних умінь у нових соціальних структурах; знання культурних норм і обмежень у спілкуванні, знання звичаїв, традицій, етикету у сфері спілкування, дотримання пристойності, вихованість; здатність здійснювати професійну діяльність на засадах культурної та національної самоідентичності та українській ментальності; уміння здійснювати міжкультурну та полікультурну взаємодію на засадах толерантності та культурної співтворчості; здатність професійного мислення і практичних дій для успішного використання міждисциплінарних підходів при виконанні професійних завдань; готовність дотримуватися професійно-етичних вимог; відкритість розуму, вміння слухати і чути альтернативні ідеї, сприймати їх, бути гнучким у командній роботі з представниками різних країн і культур; вміння знаходити мову з іншими людьми, приймати їх і використовувати їх можливості для вирішення соціально-педагогічних завдань.

Комунікативна компетенція – володіння технологіями усного та письмового спілкування на різних мовах і на мові комп'ютерного програмування; володіння однією з іноземних мов на рівні, що дозволяє займатися професійною діяльністю; здатність спілкуватися в діалоговому режимі з різними категоріями клієнтів та громадськістю в певній галузі професійної діяльності і представляти ідеї в усній та письмовій формах, рідною та іноземною мовами перед фаховою і нефаховою аудиторією; здатність висловлювати думки для успішного розв'язання проблем і завдань у професійній діяльності; знання математики, ІТ-систем, розуміння ключових аспектів роботи з

персоналом; здатність працювати на стику двох сфер – комунікацій і управління персоналом; уміти доносити свої думки і досягати своїх цілей на відстані, вміти цінувати кожен контакт і таку важливу «валюту» сучасності як увага.

Соціально-інформаційна компетенція – здатність до роботи з офісними додатками в Open Office. org. та сучасних локальних та глобальних комп'ютерних мережах; здатність працювати в якості користувача персонального комп'ютера, самостійно використовувати сучасні зовнішні носії інформації для обміну даними, створювати резервні копії й архіви даних і програм; здатність працювати з програмними засобами загального призначення, що відповідають сучасним вимогам світового ринку; здатність застосовувати основні засоби і методи сучасних інформаційних технологій, їх теоретичну і технічну базу, можливі напрямки використання: отримання, зберігання, переробки інформації; здатність працювати з інформацією в глобальних комп'ютерних мережах і використовувати у своїй практичній професійній діяльності сучасні інформаційні та комунікаційні технології, творчо осмислювати інформацію, створювати на її основі власний продукт і розміщувати його в інформаційному середовищі; критичне ставлення до соціальної інформації, яка поширюється засобами масової інформації та засобами ІТ, вміння синтезувати з неї нові знання; вміння моделювати і проектувати об'єкти і процеси, в тому числі – власну індивідуальну діяльність; розуміння сутності і значення інформації в розвитку сучасного інформаційного суспільства; готовність створювати продуктивне розвиваюче соціально-виховне середовище; вміння бачити взаємозв'язки різних елементів і систем; здатність здійснювати колективну, спільну діяльність в інформаційному середовищі.

Когнітивна (персональна) компетенція – здатність визначати та задовольняти власні потреби гармонійного розвитку цілісної особистості; готовність до постійного підвищення освітнього рівня, потреба в актуалізації та реалізації свого особистісного потенціалу, здатність самостійно здобувати нові знання та вміння, здатність до саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації; володіння культурою мислення, здатність до узагальнення, аналізу сприйнятої інформації, критичне оцінювання власних достоїнств та недоліків, постановка мети та вибір шляхів саморозвитку, підвищення кваліфікації та майстерності; готовність мобілізуватись до дій в непрогнозованих ситуаціях; уміння визначати чинники соціального середовища, наслідки його впливу на особистість; вміння працювати в ситуації постійних змін; усвідомлення своєї національної, статевої, станової, групової приналежності, знання своїх сильних і слабких сторін, прислухатися до себе і забезпечувати баланс і гармонію у своєму житті.

На підставі узагальнення наукового доробку вчених визначено функції, що детермінують формування ключових компетенцій майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі їх професійної підготовки: особистісно-розвиваючі (мотивація, опосередкування, критика, рефлексія, креативність, орієнтація, самовизначення і ін.); діагностичні (визначення соціально-професійної спрямованості – мотивів, інтересів, відносин, установок, виявлення рівня компетентності, встановлення ступеня вираженості професійно важливих якостей і здібностей); діяльнісні (задоволення потреб особистості в підвищенні рівня підготовленості, необхідної для конкретної діяльності); адаптаційні (розвиток професійної мобільності, здатності до самоосвіти, саморозвитку, самоменеджменту), розвиток індивідуального стилю виконання професійної діяльності); корекційні (компенсаторні) – внесення змін до траєкторії професійного життя, подолання професійних криз, деформацій і стагнації, гармонізація професійно-психологічного профілю особистості; прогностичні (випереджальні) – розкриття творчого потенціалу фахівця, формування установки на професійне зростання і кар'єру, готовності до

нововведень; пізнавальні (розвиток знань особистості про світ, освіти, освіти, праці, світ професій в процесі вивчення гуманітарних дисциплін, пізнання нового, самоосвіта); комунікативні (розвиток навичок самоконтролю по встановленню контактів з оточуючими людьми, встановленню толерантних відносин, володіння вербальними і невербальними засобами спілкування, умінь працювати з людьми, здійснювати керівництво); рефлексивні (вдосконалення здібностей з прийняття рішень у різних професійних ситуаціях, критичне використання знань, коригування помилок).

Теоретичний аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми став передумовою для моделювання системи формування ключових компетенцій майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі їх професійної підготовки. Модель потрактована як ідеальне відображення реальних процесів, які відбуваються в системі професійної освіти; вона бере до уваги основні напрями модернізації професійної освіти й особливості соціально-педагогічної діяльності, що вносить зміни до способів навчальної взаємодії студента та викладача.

Модель формування ключових компетенцій майбутніх фахівців соціальної сфери має таку структуру: методологічний, теоретичний і організаційно-методичний блоки, спрямовану на формування ключових компетенцій та враховує основні напрями модернізації професійної освіти, що вносить зміни у способи навчальної взаємодії студента і викладача. Усі складові моделі (мета; принципи і наукові підходи до професійної підготовки; компоненти, критерії і рівні сформованості ключових компетенцій; етапи формування; організаційно-педагогічні умови) відповідають особливостям формування формування ключових компетенцій майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі їх професійної підготовки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Формування у майбутнього фахівця необхідного набору ключових компетенцій вважається на даний час центральною проблемою розвитку людини, яку вчені сьогодні намагаються вирішувати через систему освіти.

Формування ключових компетенцій майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі їх професійної підготовки ґрунтується на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітньої діяльності, потребує подальшого наукового дослідження, оскільки вимагає від учасників навчального-виховного процесу кардинально змінювати як мету, так і вектор змісту вищої освіти: від передання знань і вмінь предметного змісту до формування розвиненої особистості із життєвими та професійними компетенціями. Подальшої уваги потребують: розроблення стандартів третього покоління, розширення у структурі навчальних програм міжпредметного компонента, упровадження інтегрованих навчальних курсів, пошук моделей створення інтегрованої системи різнорівневої підготовки фахівців у сучасних умовах, виходячи з соціокультурної обумовленості освітньої політики, філософської концепції творчості як фундаментальної основи життєдіяльності людини.

Список використаної літератури

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 01.07.2014р. № 1556-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 07.01.2018).
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 07.01.2018).
3. Про вищу освіту: Закон України від 11.07.2017 р. № 2122-VIII URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 07.01.2018).
4. Новиков А.М. Постиндустриальное образование. Москва: Эгвес, 2008. 136 с.
5. *The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011-2020* (7 December 2010), Retrieved 10/01/18, from <https://www.google.com.ua/search?source>.
6. Теоретико-методичні та організаційно-технологічні аспекти підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників до роботи з різними категоріями клієнтів: монографія / С. П. Архипова, Н. В. Байдюк, та ін. ред. С. П. Архипової. Черкаси: ФОП Гордієнко Є. І., 2013. С. 78-91.

7. Knowles, M.S., Holton III, E.E., Swanson, R.A. (2005) *The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development*. – 6th edition. London, New York, etc.: ELSEVIER Butterworth Heinemann, 378 p.
8. Кокшарова Н. М. Формирование ключевых компетенций будущего специалиста сферы туризма в вузе в ходе изучения естественнонаучных дисциплин: дис...канд. пед. наук: 13.00.08 / Забайк. гос. гуманитар.-пед. ун-т им. Н. Г. Чернышевского, Чита: 2010. - 251 с.
9. Формування загальнокультурної компетенції майбутніх фахівців: збірник наукових праць / ред. О. С. Березюк, О. М. Власенко. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2013., С.5-6, С.53.
10. Ключевые компетенции и новая грамотность: от деклараций к реальности: Аналитический обзор в рамках проекта подготовки международного доклада, Сентябрь 2017 URL: <https://vbudushee.ru/files/4countrycases> (дата звернення: 14.01.2018).
11. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. №2. С. 58–64.
12. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2004. 42с.
13. Формирование ключевых профессиональных компетенций студентов в учреждениях среднего профессионального образования в процессе преподавания гуманитарных дисциплин. URL: <https://cyberleninka.ru/.../formirovanie-klyuchevyh-professionalnyh-kompetentsiy-st...> (дата звернення: 15.01.2018).
14. Бургун І. В. Понятійно-термінологічна база компетентнісного підходу: освітні компетенції та їх ієрархія. URL: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apdup/2010_2/2-3-23.pdf. (дата звернення: 04.01.2018).
15. Гуковская М. В. К вопросу о формировании ключевых профессиональных компетенций социального педагога. *Успехи современного естествознания*. 2007. № 3. С. 42-43.
16. Гулякин Д. В Социально-информационная компетентность будущего специалиста в контексте научного анализа. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-informatsionnaya-kompetentnost-buduschego-spetsialista-v-kontekste-nauchnogo-analiza> (дата звернення: 17.01.2018).
17. Маршуба О. А. Ключевые компетенции как составляющие профессиональной компетенции. Концепт. 2014. Спецвыпуск № 08. ART 14599. – 0,39 п. л. – URL: <http://e-koncept.ru/2014/14599.htm>. – Гос. рег. Эл № ФС 77- 49965. (дата звернення: 19.01.2018).

References

1. *National strategy for the development of education in Ukraine until the year 2021* (Decree of the President of Ukraine dated 01.07.2014. № 1556-VII). Retrieved 07/01/18, from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
2. *On Education: Law of Ukraine* dated September 5, 2017 № 2145-VIII. Retrieved 07/01/18, from <http://mon.gov.ua/>
3. *About higher education: Law of Ukraine* dated 11.07.2017 № 2122-VIII. Retrieved 07/01/18, from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
4. Novikov, A.M.,(2008) *Postindustrial education*. Moscow: Egves (in Russ.)
5. The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011-2020 (7 December 2010), Retrieved 10/01/18, from <https://www.google.com.ua/search?source>.
6. S. P. Arhipova, N. V. Baiduk, et al. (2013) In S. P. Arhipova (Ed.). *Theoretical and methodological and organizational-technological aspects of training of social pedagogues and social workers for work with different categories of clients: monograph*. Cherkasy: FOP Gordienko E.I. (in Ukr.)
7. Knowles, M.S., Holton III, E.E., Swanson, R.A., (2005). *The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development*. – 6th edition. London, New York, etc.: ELSEVIER Butterworth Heinemann.
8. Koksharova, N.M. (2010) *Formation of key competences of the future specialist of tourism in the university during the study of natural science disciplines (PhD dissertation)*. Zabaik. state. humanitarian.-ped. in-t them. N.G. Chernyshevsky, Chita (in Russ.)
9. *Formation of general cultural competence of future specialists: a collection of scientific works* (2013). In O.S. Berezyuk, O.M. Vlasenko (Ed). Zhitomir: ZHDU them. I. Franca (in Ukr.).
10. *Key competencies and new literacy: from declarations to reality: Analytical review within the framework of the draft international report preparation*, September, 2017. Retrieved 10/01/18, from: <https://vbudushee.ru/files/4countrycases> (in Russ.)
11. Khutorskoy, A.V. (2003) Key competences as a component of the personality-oriented education paradigm. *Narodnoe obrazovanie (Public education)*. 2, 58-64 (in Russ.)
12. Zimniaia, I.A. (2004) *Key competencies as the effective-target basis of competency training in education*. Moscow: Research Center for Quality Problems in Training Specialists (in Russ.)
13. *Formation of key professional competencies of students in secondary vocational education institutions in the process of teaching humanitarian disciplines*. Retrieved 15/01/18 from: <https://cyberleninka.ru/.../formirovanie-klyuchevyh-professionalnyh-kompetentsiy-st> (in Russ.)

14. Bourgun, I.V., Concept and terminology base of competence approach: educational competences and their hierarchy. from: https://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Apdup/2010_2/2-3-23.pdf. (in Ukr.).
15. Gukovskaya, M.V. (2007) To the question of the formation of key professional competences of the social pedagogue. *The successes of modern natural science*. 3, 42-43. (in Russ.)
16. Gulyakin, D. V. Socially-information competence of the future specialist in the content of scientific analysis. Retrieved 17/01/18 from: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-informatsionnaya-kompetentnost-buduschego-spetsialista-v-kontekste-nauchnogo-analiza> (in Russ.)
17. Marshuba, O. A. (2014) *Key competences as components of professional competence*. The concept. Special Issue №08. ART 14599. - 0.39 p. Liters. Retrieved 17/01/18 from: <http://e-koncept.ru/2014/14599.htm> (in Russ.)

Arkhyova Svitlana,

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor,

Social Work and Social Pedagogy Department,

Cherkasy National University Named after Bohdan Khmelnytsky

BASIC COMPETENCES FORMATION OF FUTURE SOCIAL SPHERE SPECIALISTS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL EDUCATION

Introduction. *Social and economic, political changes, which are now being introduced in Ukraine in all spheres of social life, are the reflection of the inadequacy of the new approaches and ways of solving the problems of the modern specialist's professional training. The changes that take place dictate the necessity to form a personality who is able to live in conditions of uncertainty, creative responsible personality, stress-resistant, able to carry out constructive and competent actions in various spheres of life activities. The education system should form such a quality as professional universalism – the ability to change spheres and ways of activity. In this context, the most actual become professions of social sphere.*

Purpose. *On the basis of the scientific work analysis to characterize the main groups of key competences of specialists in the social sphere and to develop a model of their formation in the process of professional training*

Methods. *We agreed with our contemporary positions on social and pedagogical activities, the purpose of which is to assist various categories of people to meet their needs for self-realization and self-affirmation in a social environment or to restore socially approved ways of human life; with the concept of competent approach in education, which reveals the structure, essence, content and result of modern professional education and the theoretical bases of professional education of social sphere specialists.*

Results. *It is revealed that the activity of specialists of social sphere, in particular, social pedagogues and social workers, is multidimensional and multifunctional, aimed at solving a wide range of social, substantive, procedural, and personal tasks.*

The approach to training a modern specialist on the basis of competences is the most promising. It allows you to see the picture strategically as well as to provide high flexibility.

It has been stated that "competence" serves as the main tool for modernizing the content of education, since it combines the intellectual and skill components of the education result, integrates the skills and knowledge that relate to different areas of professional activity.

Originality. *Having analyzed the work of home and foreign scholars and taking as the basis the key competences approved by the European Council and based on the realities and needs of the domestic social sphere, taking into account the content and structure of socio-pedagogical activities, the key competences of specialists in the social sphere are described: social, intercultural, communicative, informational, cognitive (personal).*

Theoretical analysis of scientific literature on the problem under study has become a prerequisite for modeling the system of formation of key competences of social sphere future specialists in the process of their professional training.

Conclusion. *Formation of key competences of future social professionals in the process of their vocational training is based on interdisciplinary, integrated requirements to the result of educational activities, requires further scientific research, since it requires the participants of the educational process to change both the purpose and the vector of the higher education content: from transferring knowledge and skills of substantive content to the formation of a developed personality with life and professional competences.*

Further attention should be paid at: the development of the third generation standards, expansion of the interdisciplinary component curriculum structure, introduction of integrated

educational courses, search for models of creation of an integrated system of multi-level specialists' training in modern conditions, based on socio-cultural conditionality of educational policy, philosophical concept of creativity as the fundamental basis of human life.

Key words: *competence; competencies; key competences; competence approach; social roles; social and pedagogical activity; functions that determine the formation of key competences of future social professionals; model of the formation of key competences of specialists in the social sphere.*

*Одержано редакцією 02.12.2017 р.
Прийнято до публікації 12.12.2017 р.*

УДК:37.091.12.011.3-0.51(045)

Відьменко М. О.,

к.ф.н., старший викладач кафедри
соціальної роботи та соціальної педагогіки
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

Відьменко С. І.,

викладач вищої категорії
Черкаського комерційного технікуму

ПРОФЕСІЙНА МОДЕЛЬ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

У процесі теоретичного аналізу наукових знань щодо вимог до особистості педагога та його структури особистісних якостей, з'ясовано, що ці вимоги є підґрунтям для цілеспрямованого і систематизованого формування навичок; стимулювання та актуалізації творчого потенціалу й удосконалення практичних знань, навичок та умінь; розвитку прагнень до творчої самореалізації; розвитку особистої цілісності, духовності педагога.

Узагальнивши наукові знання щодо структури особистісних якостей сучасного педагога, ми маємо підставу стверджувати, що у нього повинні бути присутні такі якості: професійна спрямованість його особистості, комунікативні здібності у сфері спілкування, риси характеру творчої особистості, самосвідомість, великий творчий досвід, творчі розумові здібності та гармонійно поєднані з усім цим особливості вищої нервової діяльності (темпераменту).

У системі професійної підготовки сучасного педагога великого значення набуває її психолого-педагогічний компонент. Під словом «підготовка» розуміється розвиток у особистості майбутнього педагога таких якостей та набуття ним здібностей, які б максимально відповідали сучасним вимогам до освітян, та здійснювали як найкращий ефект при подальшій педагогічній діяльності.

Ключові слова: *сучасний педагог; професійна модель та підготовка; психолого-педагогічний компонент; професійні потреби педагога; педагогічні знання; компетентність; методична культура педагога; особистісна орієнтація; морально-духовна культура.*

Постановка проблеми. Освіта є запорукою майбутнього країни, важливою складовою її національної безпеки. Саме тому кожна держава опікується проблемами освіти. Закон України «Про освіту» [1] та Національна доктрина розвитку освіти [2] визначили стратегію розвитку освіти в Україні, пріоритетні напрями та шляхи створення системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

Актуальність теми дослідження зумовлюється необхідністю осмислення місця і ролі педагога в освіті, його особистісних характеристик та якостей при сучасному